

28.4.2023

KRISTIINANKAUPUNKI

Kulttuuriympäristöselvitys

Kristiinankaupungintien pohjoispuolen osayleiskaava-alue

Tilaaaja:
Kristiinankaupungin kaupunki,
Projoplan Oy

Kristian Tuomainen
Heilu Oy
HEILU.FI

Kartta- ja arkistolähteet ja käytetyt lyhenteet

KA	Kansallisarkisto
KK	Kansalliskirjasto Doria
KTJ	Kiinteistötietopalvelu
MML	Maanmittauslaitos, avoimet aineistot, http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi
TM	Timo Meriluodon vanhat kartat
KRIS	Kristiinankaupungin rakennusvalvonnan arkisto

Rakennusten nykykuvat ja teemakartat: Kristian Tuomainen, Heilu Oy. Pohjakartat MML 2023.

Kannen kuva: Storträsket-järven länsirannan kulttuurimaisemaa kuvattuna Carlsrontieltä etelään maaliskuussa 2023. Kuva: Kristian Tuomainen.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	4
1.1 Tehtävän kuvaus, selvityksen sisältö ja menetelmät.....	4
1.2 Kuvaus alueesta ja sijainnista	5
1.3 Arvotusperusteet ja kulttuuriympäristö kaavoituksessa.....	6
1.4 Alueelta aiemmin tunnistetut kulttuuriympäristöarvot	7
2. Alueen historialliset vaiheet	8
2.1 Kristiinankaupungin pohjoisosan kehitys	8
2.2 Alue vanhoilla kartoilla	11
3. Kulttuuriympäristön kerrokset.....	14
3.1 Tieverkon kehitys alueella.....	14
3.2 Agraarikerrostuma	15
3.3 Omakotiasutus 1950-luvulta alkaen	16
3.4 Urheilu- ja virkistyskäytön ympäristöt, energiateollisuus	17
4. Rakennettu ympäristö	18
4.1 Selvitysalueen rakennetut ympäristöt.....	18
4.1.1 Skrattnäsintien ja Närpiöntien välinen omakotiasutus	19
4.1.2 Sähköasema	20
4.1.3 Skrattnäsintien varren asutus ja ravirata	21
4.1.4 Carlsrontien asutus	23
4.1.5 Moottorirata	24
4.1.6 Ampumarata.....	24
4.2 Kulttuuriympäristön kohdealueet	25
4.2.1 Carlsrontien asutus: Storträsketin länsirannan asutus ja Carlsrontie 268	25
4.2.2 Carlsrontien asutus: Carlsrontie 80	29
5. Johtopäätökset	30
Lähteet.....	31

1. Johdanto

1.1 Tehtävän kuvaus, selvityksen sisältö ja menetelmät

Selvitys esittelee Kristiinankaupungin pohjoisosassa, keskustaajaman pohjoispuolella sijaitsevan alueen rakennetun kulttuuriympäristön. Selvityksen ovat tilanneet Projoplan Oy ja Kristiinankaupungin kaupunki Kristiinankaupungintien pohjoispuolen osayleiskaavaa varten. Kaavoitettava alue sijoittuu pieneltä osin Suunnittelukeskus Oy:n vuonna 1998 laatiman yleiskaavan osoittamalle alueelle ja sivuaa Kristiinankaupungin rantayleiskaava-aluetta (AIR-IX Suunnittelu, laadittu vuonna 2000). Suurimmaksi osaksi alue on ennestään kaavoittamatonta.

Selvitysalueelta ei tunneta aiemmin osoitettuja rakennetun kulttuuriympäristön arvoja. Selvityksen tavoitteena on ollut tuottaa tietoa kaavoituksen tarpeisiin ja muodostaa ajantasainen kokonaiskuva selvitysalueen rakennuskulttuurista ja historiallisista ominaispiirteistä. Selvitys kuvaa rakennettuun ympäristöön vaikuttaneita ilmiöitä ja niitä edustavia rakennuksia ympäristöineen. Selvityksen aineistoina olivat kirjallisuus, historialliset kartat ja Kristiinankaupungin rakennusvalvonnan arkistoaineistot. Rakennukset inventoitiin ulkoa, sisätiloja ei yleiskaavatasoisessa selvityksessä huomioitu. Kulttuuriympäristön selvittämistä asemakaavoituksen yhteydessä edellyttää maankäyttö- ja rakennuslaki.

Tämä raportti esittelee kaavoituksessa huomioitavat kohteet ja aluekokonaisuudet yleiskaavatason mukaisesti valokuvilla, paikkatiedoilla ja tekstikuvauksilla. Niillä kuvataan kohteiden ominaispiirteet ja kulttuurihistorialliset arvot sekä paikallisen maiseman perusrakenne Pohjanmaan rannikkoalueella. Selvityksen on tuottanut Heilu Oy:n rakennustutkija, FM Kristian Tuomainen. Maastotyöt ja raportti on toteutettu helmi-huhtikuussa 2023. Työ on tehty arkistolähteitä ja kirjallisuutta tutkien, rakennukset ja kulttuuriympäristön aluekokonaisuudet on inventoitu paikan päällä.

Työmenetelmä perustuu rakennetun kulttuuriympäristön selvitysohjeisiin, yhteispohjoismaiseen kulttuuriympäristöjen selvittämisen DIVE-menetelmään, Museoviraston Talon tarinat -oppaaseen sekä Suomen ympäristökeskuksen oppaaseen Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa 2013. Kaikki kaavoitettavan alueen rakennetut ympäristöt on huomioitu selvitystyössä. Tarkempi inventointi on keskitetty alueisiin, joiden rakennukset ja ympäristö kuvastavat paikallista historiaa ja joihin liittyy maisemallisia, rakennushistoriallisia ja historiallisia arvoja.

1.2 Kuvaus alueesta ja sijainnista

Kartta 1. Selvitysalueen rajausta on merkitty ortoilmakuvaan turkoosilla. Kartta KT/ Heilu Oy, ilmakuva MML 2023.

Selvitysalueen rajausta noudattaa yleiskaavoitettavan alueen rajausta. Selvitysalue alkaa heti Kristiinankaupungin keskustaaajaman pohjoispuolelta ja rajautuu pohjoisessa Närpiön kaupungin rajaan. Lännessä ja alueen keskellä Storträsket-järven ympärillä aluerajausta mukaillee rantayleiskaava-alueen rajaa. Idässä selvitysalue rajautuu kaupungin omistaman maa-alueen reunaan ja kaakossa Kristiinankaupungintiehen. Selvitysalueen pituus pohjoiseteläsuunnassa on n. 4,5 km ja itä-länsisuunnassa n. 2,5 km. Alueen likimääräinen pinta-ala on noin 1000 ha, ja se on suurimmaksi osaksi kaupungin omistuksessa.

Alue on suurimmaksi osaksi talousmetsäkäytössä olevaa metsämaata ja koostuu eri-ikäisistä metsikkökuvioista. Alueen itäreuna on alun perin ollut suota, joka on metsitetty ojittamalla. Avointa peltomaisemaa on selvitysalueen eteläkärjessä ja Storträsketin länsirannalla. Alueen liikenteelliset pääväylät ovat eteläosaan sijoittuvat Kristiinankaupungintie ja Karhusaarentie sekä alueen länsireunan tuntumassa kulkeva Skrattnäsintie. Storträsket-järven molemmiin puolin pohjoisesta etelään kulkevilla Carlsrontiellä ja Vanhalla Närpiöntiellä on merkitystä kiinteistöille kulkemisen mahdollistavina paikallisteinä.

Selvitysalueen rakennuskanta on vähäistä. Alueella sijaitsee neljätoista omakotitalon pihapiiriä, ravierata, moottorirata ja ampumarata. Alueen eteläkärjen halki kulkee voimalinja, jonka yhteydessä sijaitsee sähköasema.

1.3 Arvotusperusteet ja kulttuuriympäristö kaavoituksessa

Työ seuraa Museoviraston arvotusperusteita ja rakennetun kulttuuriympäristön merkittävyyden arvioimisen mallia:

Rakennetun kulttuuriympäristön merkittävyyttä arvioidaan vakiintuneen mallin avulla, jossa tarkastellaan alueita, kohteita ja rakennuksia seuraavien arvojen kautta:

- rakennushistoriallinen:** Kohdetta leimaavat sen rakentamisajankohdalle ominaiset piirteet, jollekin muutosajankohdalle ominaiset piirteet tai jatkuvuudet. Kohde ilmentää esimerkiksi rakennusaikaansa, materiaali- tai rakennusteknisiä piirteitä.
- historiallinen:** Kohteeseen liittyy esimerkiksi merkittäviä henkilöhistorian, sosiaalishistorian, elinkeinohistorian, sotahistorian, liikennehistorian tai teollisuushistorian ilmiöitä.
- maisemallinen:** Kohteella on merkitystä ympäröivässä maisemassa tai kaupunkikuvassa tai kohteella on merkitystä ympäröivän maiseman muodostumiselle esimerkiksi elinkeinotoiminnan kautta.

Inventoitavien alueiden ja rakennuksien arvottamisessa käytetään seuraavia kriteereitä, jotka perustuvat lakiin rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010):

harvinaisuus tai ainutlaatuisuus: Kohteen harvinaisuus voi liittyä esimerkiksi rakennustapaan tai arkkitehtuuriin.

historiallinen tyypillisuus alueelle: Kohde edustaa esimerkiksi alueen tyypillisiä piirteitä tietyllä ajanjaksolla.

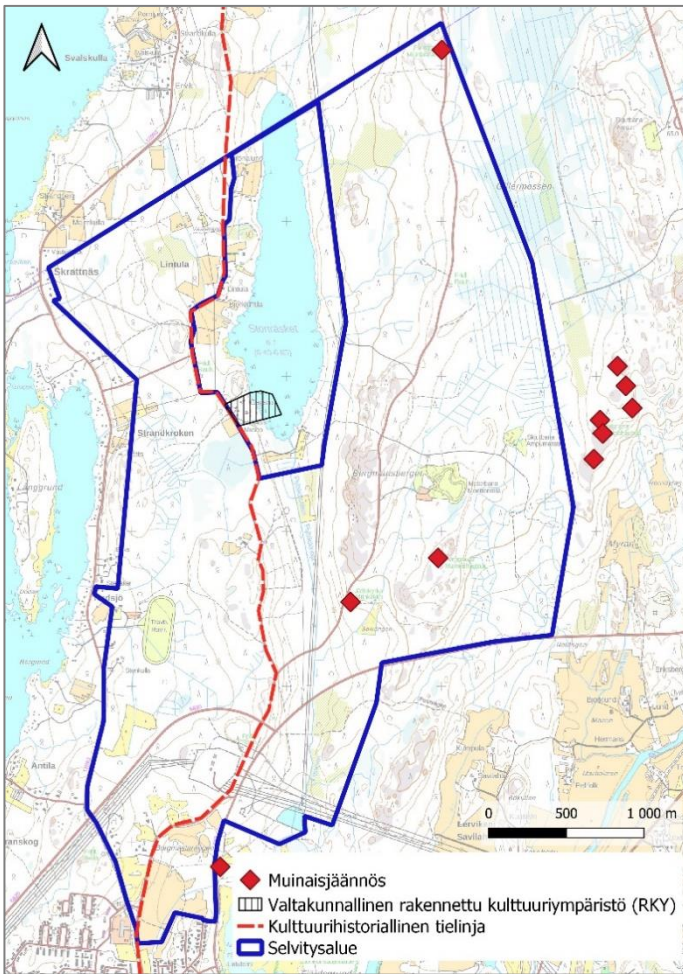
edustavuus: Kohde ilmentää alueen tai ajanjakson tyypillisiä piirteitä, jotka ovat säilyneet hyvin.

alkuperäisyys: Kohde on alkuperäisessä käyttötarkoituksessa tai siinä on säilynyt alkuperäinen arkkitehtuuri ja/tai rakennustapa. Kohteen alkuperäisyys voi liittyä esimerkiksi käytön jatkuvuuteen.

historiallinen todistusvoimaisuus eli kohteen merkitys historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä. Historiallinen merkitys voi liittyä esimerkiksi teollisuushistoriaan, tekniikan historiaan, kulttuurihistoriaan, henkilöhistoriaan tai yhteiskunnallisiin ilmiöihin.

historiallinen kerroksellisuus: Kohteessa on näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta.

1.4 Alueelta aiemmin tunnistetut kulttuuriympäristöarvot

Kartta 2. Kartassa on osoitettu alueelta aiemmin tunnistetut kulttuuriympäristöarvot. Kartta KT/ Heilu Oy, taustakartta MML. Sisältää Museoviraston ja Pohjanmaan liiton suunnitteluaineistoa.

Kuva 1. Carlsron huvila sijoittuu aivan selvitysalueen rajalle, kulttuurihistoriallisesti merkittäväksi arvotetun tien varteen.

Selvitysalueelta ei tunneta aiemmin osoitettuja rakennetun kulttuuriympäristön arvoja. Välittömästi selvitysalueen rajalla, Storträsket-järven länsirannalla sijaitsee Carlsron huvila 1800-luvun lopulta. Huvilamiljöön on arvotettu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi.

Pohjanmaan maakuntakaava 2040:ssä selvitysalueelle on osoitettu kulttuurihistoriallisesti merkittävän tien linjaus, joka kulkee pohjoiseteläsuunnassa alueen halki. Tielinjaus seuraa nykyisten Carlsrontien ja alueen eteläosassa Närpiöntien linjauksia. Ominaisuusmerkinnällä osoitetaan maakuntakaavassa Liikenneviraston kulttuuriarvokohteiksi nimeämät museotiet sekä muut kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaat tielinjaukset. Nämä ovat Rantatie ja Kyrönkankaan tie sekä Kolpin ja Ähtävän välisen tien vanha linjaus. (Pohjanmaan liitto A, s. 12.) Kaavaselostuksen mukaan kyseessä on Rantatien linjaus Ulvilasta Mustasaareen. (Pohjanmaan liitto B, s. 88.)

2. Alueen historialliset vaiheet

2.1 Kristiinankaupungin pohjoisosan kehitys

Pohjanmaalle suunniteltiin kaupankäynnin keskittämiseksi kaupungeja jo 1500-luvun loppupuolella, mutta suunnitelmat toteutuivat vasta uuden vuosisadan puolella. Ensin maakuntaan perustettiin Kaarle IX:n toimesta Oulu merkittävimmän vanhan kauppasataman paikalle ja Vaasa Etelä-Pohjanmaan hallintokeskuksen Korsholman yhteyteen. Kaksi kaupunkia eivät kuitenkaan riittäneet pitkälle rannikolle, ja kesti vain puolitoista vuosikymmentä, kun Kustaa II Aadolf perusti Tornion, Kokkolan ja Uudenkaarlepyyn vuonna 1620. Kuninkaiden työtä jatkoi kenraalikuvernööri Pietari Brahe, jonka perustamista uusista kaupungeista kaksi sijaitsi Pohjanmaan rannikolla: 1649 perustetut Raahe ja Kristiinankaupunki. (Mäkelä et al. 1984, s. 13–15.)

Kruunun oli tarkoituksenmukaisinta perustaa uusi kaupunki sinne, missä oli ennestään paljon kaupankäyntiä, jotta laitton maakauppa loppuisi ja kauppiaselinkeinoa saataisiin kehitettyä kruunun näkemysten mukaisesti. Kristiinankaupunkia ei perustettu taloudelliseen tyhjiöön, vaan Närpiössä vallinneen vahvan talonpoikaispurjehduksen laillistuttajaksi. (Mäkelä et al. 1984, s. 16, 94.) Kristiinankaupunki perustettiin Lapväärtin pitäjän Koppön kylään kuuluneelle niemelle. Koppö oli alun perin saari, joka kaupungin perustamisen aikaan oli jo kuitenkin kasvanut kiinni mantereeseen niemeksi. Uusi kaupunki kasvoi asukasmäärältään nopeasti, ja siltä puuttui 1650-

Kartta 3. Ote geografisesta kartasta 1600-luvulta. Kartassa näkyy Kristiinankaupungin itäpuolelta Lapväärtistä Tiukan kylään ja siitä edelleen pohjoiseen kohti Närpiötä johtanut tie. Kartta: KA.

luvun alussa laidunta ja muita tiluksia. Kenraalikuvernööri Brahe lahjoitti kaupungille laiduntamista ja polttopuunsaantia varten Koppön lisäksi Lapväärtin Ala- ja Ylä-Tiukan kylät. (Mäkelä et al. 1984, s. 16–17.)

Historiallisella ajalla inventointialue on vanhimpien lähteiden mukaan ollut Koppön ja Tiukan (Tjock) kylien aluetta. Näiden asutus on todennäköisesti syntynyt keskiajalla. Tiukan kylä, jossa oli runsaasti asutusta jo uuden ajan alussa, sijaitsi joen varrella inventointialueelta pari kilometriä itään. Koppön kylä, jossa 1600-luvulla oli kaksi taloa, sijaitsi nykyisen Kristiinankaupungin keskustan kohdalla. Kaupungin hallintaan sen perustamisvaiheessa lahjoitettu alue, joka lienee vastannut Koppön kylän maita, tunnetaan nimellä Kristinestads

donationsjord eli Kristiinankaupungin lahjoitusmaa. Tämä vastannee alun perin sitä aluetta, joka vuoden 1846 pitäjänkartassa on rajattu nimellä Christina Stads Skifte. Selvitysalueen eteläosa on tällä alueella. Muutoin selvitysalue on tuolloin ollut Tiukan kylän metsä- ja niittymaata. (Bilund & Sepänmaa 2022, s. 5.)

Kaupunki sai Tiukan maihin tiettyjä käyttöoikeuksia jo perustamisensa yhteydessä. Kaupunki sai hallintaansa kylän talot, jotka olivat (vero)autioita ja tuli siten osakkaaksi kylän metsiin ja muihin yhteismaihin. Kaupunki jakoi hallinnassaan olevan maa-alueen käyttöoikeuksia laiduntamiseen, viljelymaan raivaukseen ja alussa jopa kaskeamiseen kaupunkilaisille vuokraa vastaan. Tähän liittyvät maa-alueiden jaot toistuivat usein. Maankäyttöpaine kaupungin hallinnassa olevilla mailla oli suuri kaupungin kasvaessa jo 1600-luvulla, ja kaikki käyttökelpoinen maa pyrittiin ottamaan käyttöön. (Bilund & Sepänmaa 2022, s. 5.) Tilanne jatkui samana 1700-luvulla. Kristiinankaupunki kasvoi vuosisadan aikana voimakkaasti, ja kaupungin väkiluku liki kolminkertaistui. Kaupunki sai oman meritullikamarin ja omat tapulioikeudet vuonna 1789. Tästä alkoi kaupungin historiassa kokonaan uusi aikakausi, suoran ulkomaanpurjehduksen aika. Kaupungin kauppiaat ja merikapteenit pystyivät nopeasti käyttämään hyväkseen näin saamansa oikeudet, ja kaupungin liike-elämä nousi uuteen kukoistukseen 1700-luvun lopulla. (Mäkelä et al. 1984, s. 499–500, 611.)

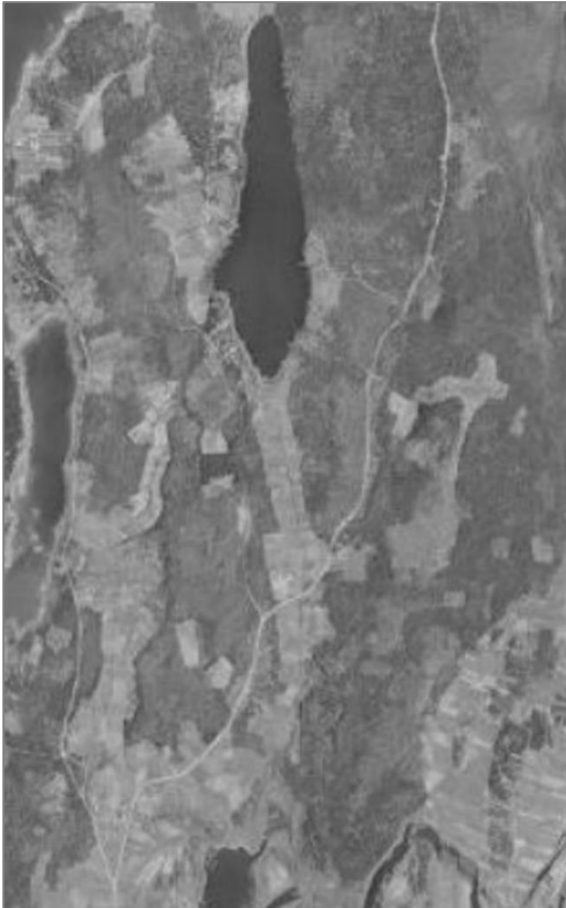
Kukoistusaikansa Kristiinankaupunki koki 1800-luvun puolivälissä, joka oli purjelaivojen, höyrykoneiden ja teollistumisen läpimurron aikakautta. Kaupungissa vaikuttivat laivanvarustajat, kauppiaat ja merikapteenit. Yli 200 merikapteenilla oli asuinpaikka Kristiinankaupungissa 1800-luvun aikana. Varakkaat kaupunkilaiset rakensivat näyttäviä kesähuviloita, joista monet olivat ryhmittyneet pitkänomaisen Storträsket-järven ympärille. Ensimmäinen huvila rakennettiin Storträsketin itärannalle luultavasti jo 1830-luvulla, jonka jälkeen huviloita rakennettiin järven rannoille lisää 1800-luvun puolivälissä ja loppupuolella. Storträsketin tunnetuin huvila, Villa Carlsro, rakennettiin järven länsirannalle 1890-luvulla. Länsirannalle rakennettiin myös pysyvästi asuttuja maanviljelystiloja. (Knif 1998, s. 53–66)

Vuoden 1846 pitäjänkartan mukaan selvitysalueen eteläosassa on kulkenut tie, joka johti Tiukan kylästä Kristiinankaupungin kirkolle. Muutoin alue näkyy kartassa rakentamattomana, eikä asutusta vielä ole. Vuosien 1898–1904 välillä Maanmittauksen ylihallituksessa tehdyn kihlakunnankartan mukaan Suurjärven rannoille on rakennettu ensimmäiset huvilat. Järven itäpuolelle on tehty Vanha Närpiöntie, jolta johtaa tielinjaus länsirannalla sijaitsevalle Carlsron huvilalle. Alueen tieverkko on muodostunut suurimmaksi osaksi ennen 1930-luvun loppua. Viljelymaan osuus säilyi suunnilleen samana 1800-luvulta 1950-luvulle, jonka jälkeen peltoala alkoi supistua. (KA, TM.)

Storträsketin rantojen huviloiden ja asutuksen lisäksi selvitysalueen rakennuskanta rajoittui muutamaan maanviljelystilaan 1900-luvun puoliväliin saakka. Selvitysalueen eteläosasta Pormestarinniityltä alettiin vuokrata asuintontteja Kristiinankaupungin lahjoitusmaalta 1950-luvun alusta lähtien. Näille kaupungin omistamille vuokratonteille Vanhan Närpiöntien ja Skrattnäsintien väliselle alueelle alkoi rakentua omakotiasutusta. (KRIS.) Kartta- ja

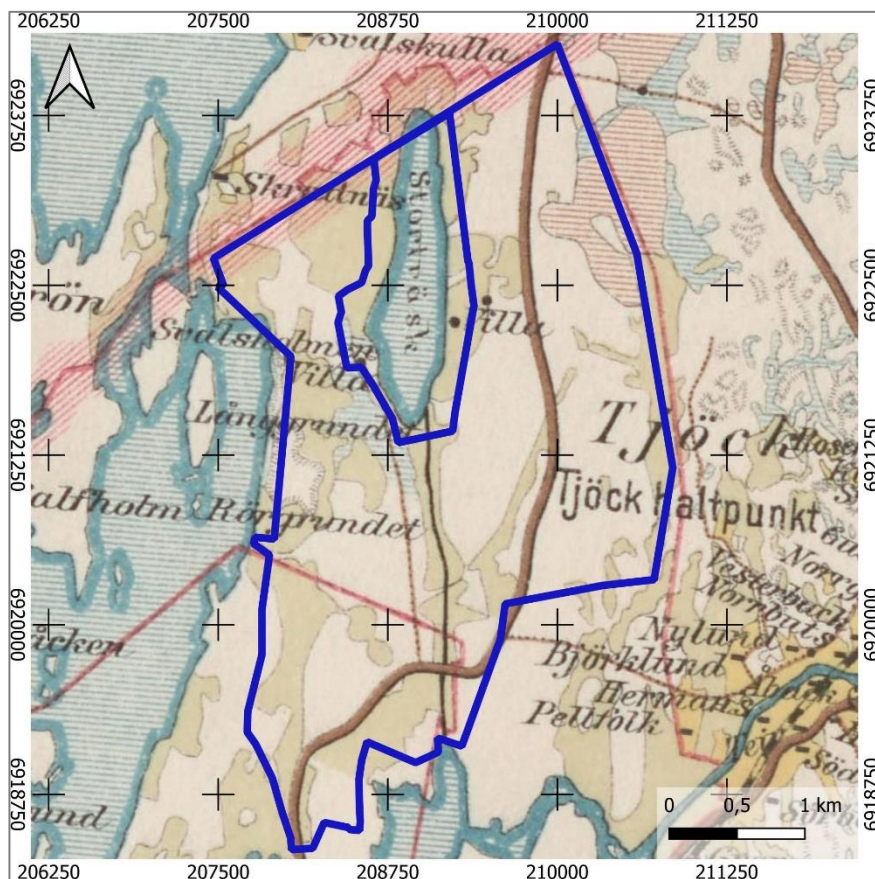
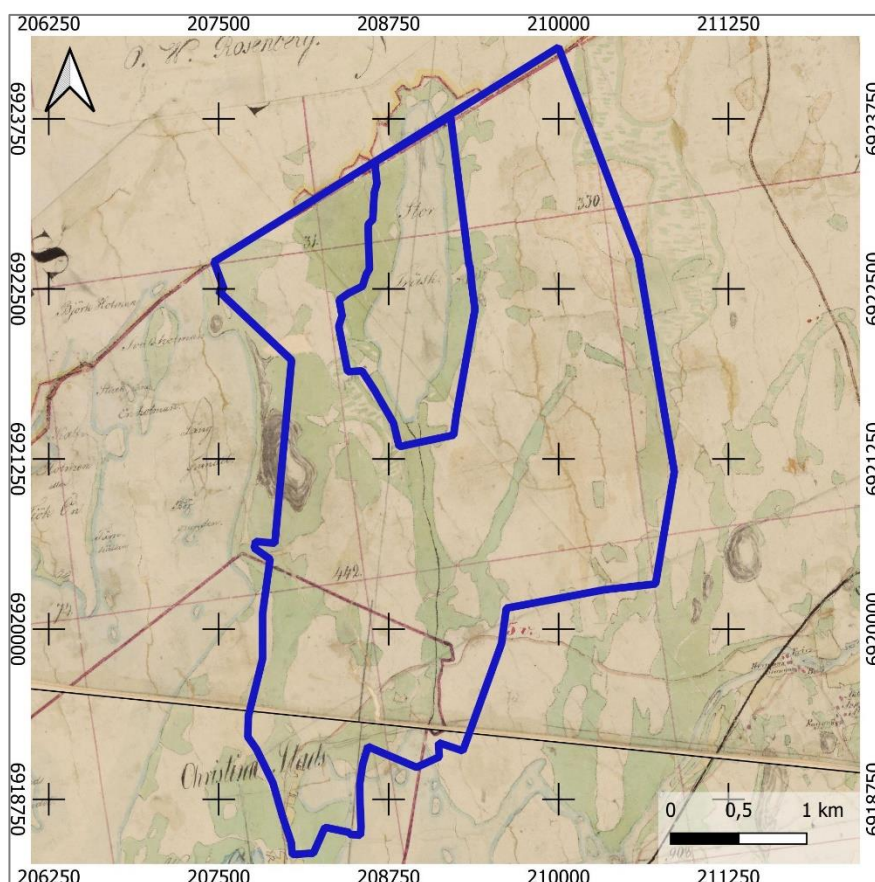
ilmakuvatarkastelun perusteella selvitysalueen länsipuolelle Skrattnäsintien varteen perustettiin maanviljelystiloja 1900-luvun alkupuolelta lähtien. (KA, TM, MML.)

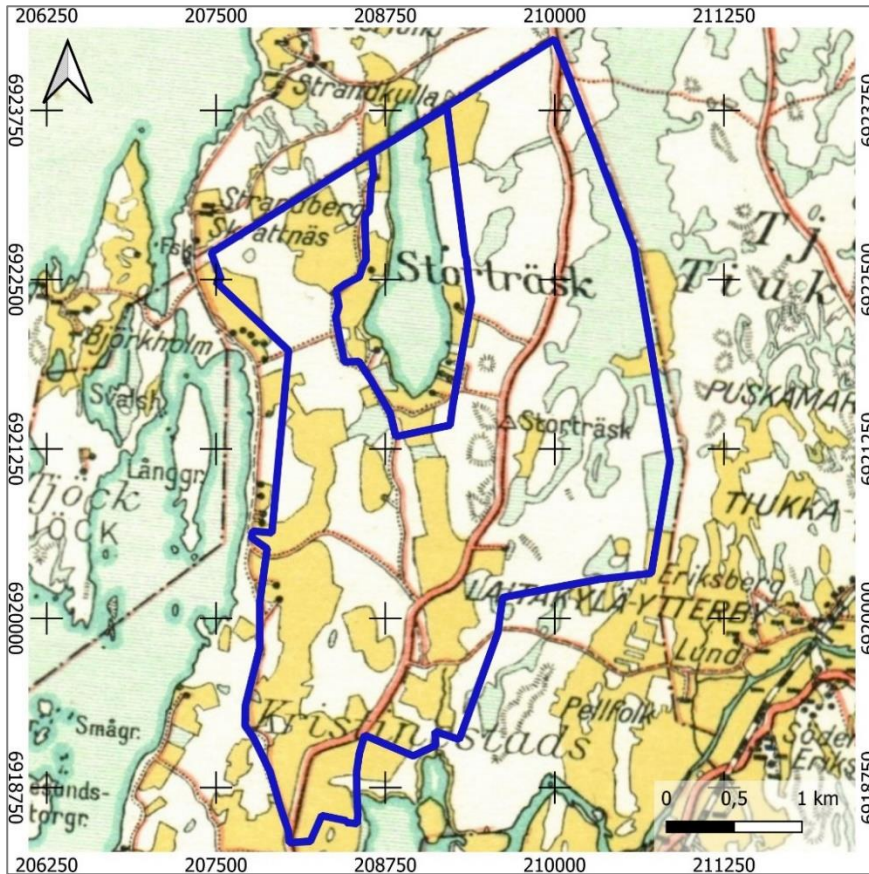
Selvitysalueelle toteutettiin 1980- ja 1990-lukujen aikana virkistyskäyttöä palvelevia rakenteita. Länsipuolelle Nedsjöhön tehtiin ravirata. Itäpuolelle, Vanhan Närpiöntien itäpuoliselle metsäalueelle rakennettiin moottori- ja ampumaradat. Alueen eteläosan läpi kulkevan voimalinjan yhteyteen valmistui uusi sähköasema 2010-luvulla. (MML.)

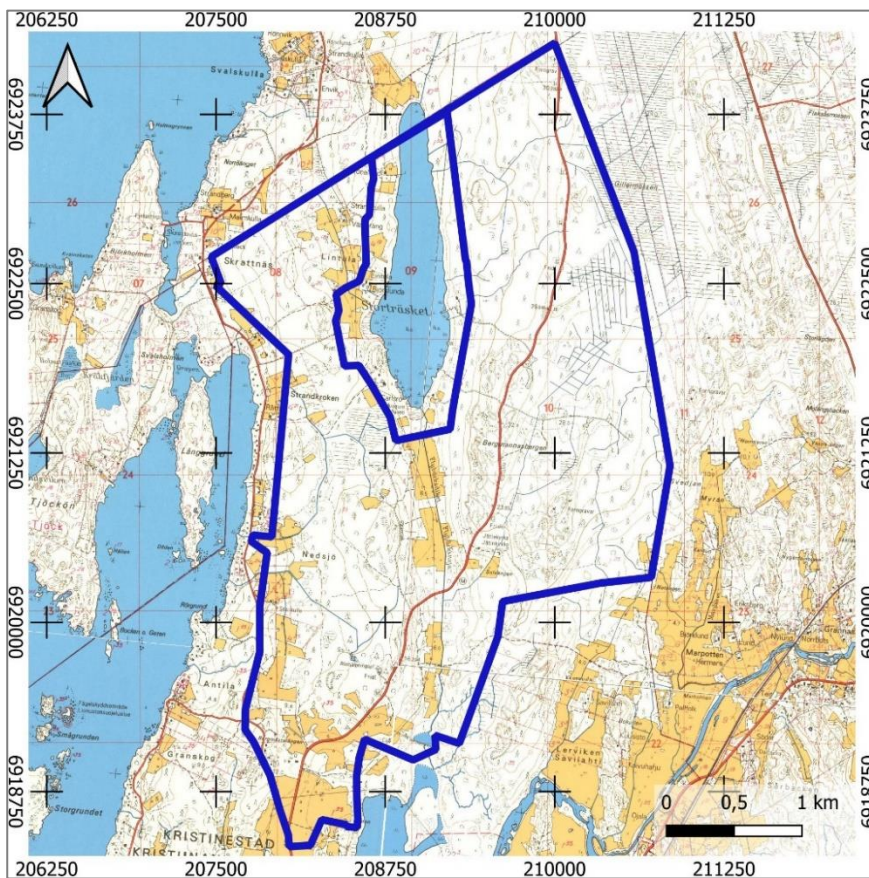
Kartta 4. Selvitysalue vuoden 1957 ilmakuvassa, MML. Aluetta jäsentävät keskeiset tiet, Vanha Närpiöntie ja Skrattnäsintie, erottuvat kuvassa. Metsämaan lisäksi alueella on vielä paljon peltoa, erityisesti alueen etelä- ja länsiosissa sekä Storträsketin ranta-alueilla.

2.2 Alue vanhoilla kartoilla

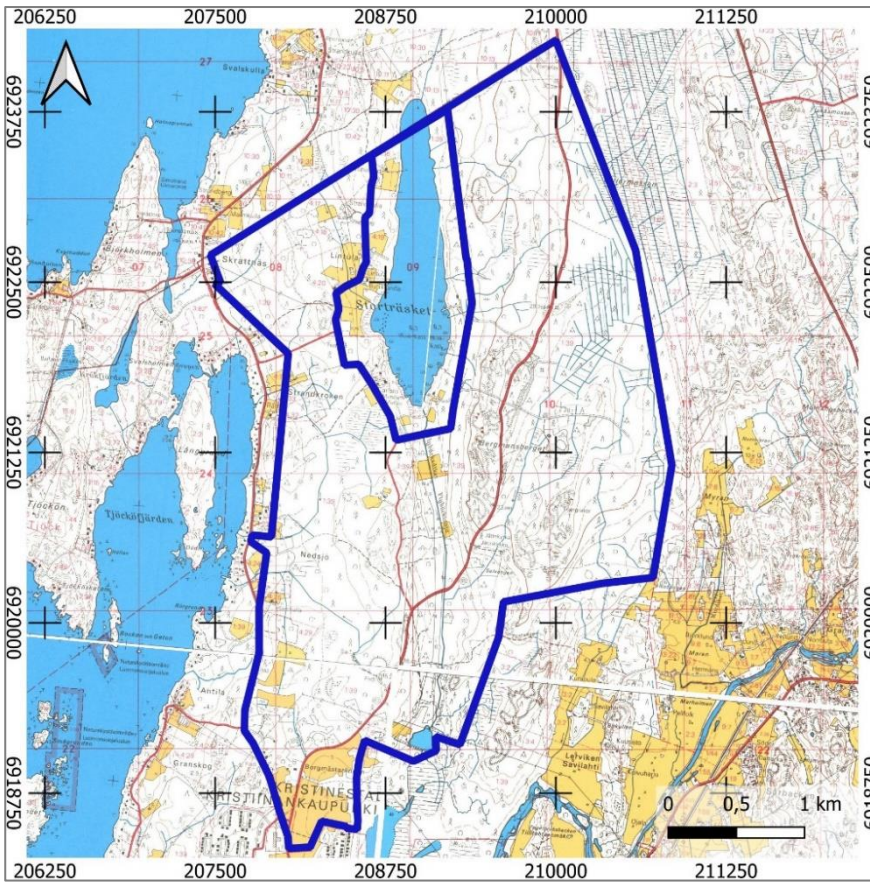

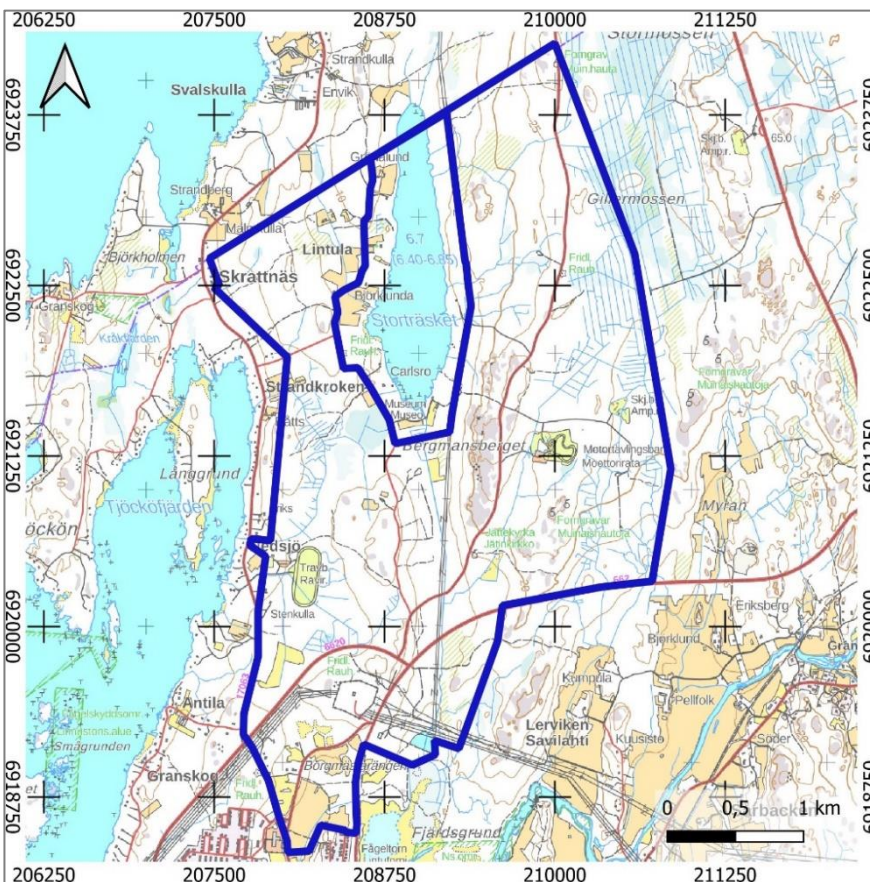
Kartta 8. Taloudellinen kartta vuodelta 1938, TM. Alueen tiestö on keskeisiltä osin muodostunut nykyisenlaiseksi. Alueen peltoala on pysynyt kihlakunnankarttaan verrattuna samana. Alueen itäosa on suota.

Kartta 7. Peruskarttaote vuodelta 1971, MML. Vanha Närpiöntie muodostaa alueen liikenteellisen pääväylän. Peltoala on pienentynyt, selvitysalueen itäosan suoalue on ojitettu.

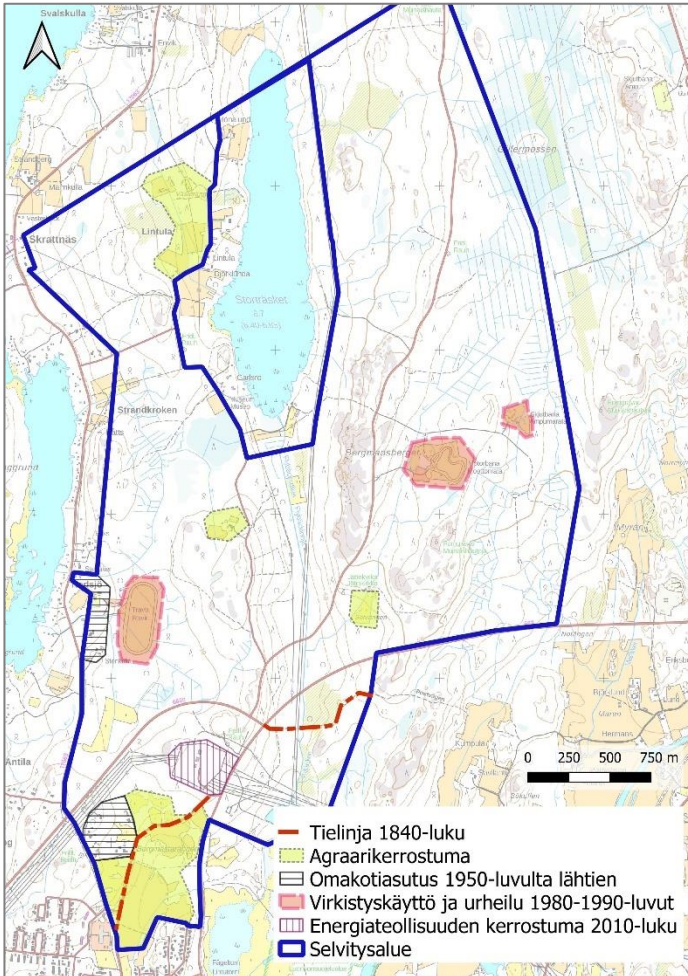

Kartta 10. Peruskarttaote vuodelta 1986, MML. Peltopinta-ala on supistunut lähes nykypäivän tasolle. Alueen etelä- ja länsiosan omakotitaloista on rakennettu lähes kaikki. Aluerajauksen eteläpuolella keskustaajama on kasvanut lähes kiinni alueeseen.

Kartta 9. Alue nykykartalla, MML 2023. Alueen länsiosaan on tehty ravierata, alueen itäosaan moottorirata ja ampumarata. Alueen eteläosassa voimalinja halkoo aluetta, ja liikennejärjestelyt ovat uusiutuneet Karhusaarentien ja Kristiinankaupungintien myötä.

3. Kulttuuriympäristön kerrokset

Kartta 11. Kartalla on osoitettu kulttuuriympäristön ajallisia ja temaattisia kerroksia, joita vanhojen karttojen perusteella on ollut mahdollista ajoittaa. Karttakuva KT/Heilu Oy, taustakartta MML 2023.

3.1 Tieverkon kehitys alueella

Historiallisista tielinjoista on kartta-aineiston perusteella säilynyt varmuudella 1840-luvun pitäjänkartalla näkyvä itä-länsisuuntainen linjaus Tiukan kylästä Kristiinankaupungin pohjoispuolelle, josta tie on kaartanut etelään kohti kaupunkia. Tiukasta johtanut linjaus näkyy nykykartalla polkuna ja tunnetaan Postitien nimellä. Selvitysalueen eteläosassa linjaus on yhteneväinen nykyisen Närpiöntien kanssa. Närpiöntieltä pohjoiseen pitkin nykyistä Carlsrontietä johtava tielinja on maakuntakaavan suunnitteluaineiston mukaan osa Ulvilasta Mustasaareen johtanutta Rantatien linjausta. Karttatarkastelun perusteella vanhin tielinja alueella Tiukasta tulleen Postitien jälkeen vaikuttaisi kuitenkin kulkeneen Storträsket-järven itäpuolelta.

Kuva 3. Carlsrontie kulkee viljelymaisemassa Storträsketin länsirannalla. Kuvaussuunta koilliseen.

Kuva 2. Vanha Närpiöntie kulkee selvitysalueella Storträsketin itäpuolta metsäalueen keskellä. Kuvaussuunta pohjoiseen.

3.2 Agraarikerrostuma

Selvitysalueella viljelymaiseman osuus on pysynyt suunnilleen samana 1800-luvulta 1950-luvulle. Kartta- ja ilmakuvatarkastelun perusteella selvitysalueen eteläkärki, länsipuoli, Storträsketin länsiranta ja Storträsketiltä etelään virtaavan Flybäckinojan varret ovat olleet peltoina. Merkittävimmät säilyneet viljelymaisemat alueella tänä päivänä sijoittuvat selvitysalueen eteläkärkeen ja Storträsketin länsirannalle, järven puolivälin paikkeille. Molemmat alueet näkyvät niittymaina 1840-luvun pitäjänkartalla. Eteläkärjen Pormestarinniityn alue sijaitsee heti kaupunkikeskustan pohjoispuolella. Alue on kuulunut kaupungin käyttöön laidunnusta varten luovutettuihin maihin, joten sen maatalousmaisema on todennäköisesti alkanut muotoutua jo 1600-luvulla. Pormestarinniityn avoimena säilynyt pelto- ja niittyalue muodostaa maisemallisesti merkittävän, alueen ja kaupungin historiasta kertovan ympäristön. Vanhan Närpiöntien varrella, parin sadan metrin päässä tiestä on säilynyt Solvängenin 1900-luvun alkupuolen maanviljelystilan jäänteet. Tilan rakennuksista on jäljellä enää raunioita, mutta korkeilla luonnonkiviaidoilla rajattu alue erottuu ympäröivästä havumetsästä avoimena, lehtipuita kasvavana entisenä viljelysmaana.

Kuva 5. Solvängenin entistä maanviljelystilaa rajaavat suuret luonnonkiviaidat. Kuva on alueen koilliskulmasta.

Kuva 4. Solvängenin alue erottuu ympäröivän havumetsän keskellä lehtipuuvaltaisena, avoimena alueena.

Kuva 6. Pormestarinniityn avoimena säilynyttä entistä viljelymaisemaa Skrattnäsintien ja Närpiöntien risteysalueelta.

Kuva 7. Vanha tielinja, nykyinen Närpiöntie, kulkee Pormestarinniityn avoimen maiseman halki. Kuvaussuunta koilliseen.

3.3 Omakotiasutus 1950-luvulta alkaen

Selvitysalueen asutus oli 1950-luvulle saakka hyvin vähäistä ja koostui muutamasta maanviljelystilasta ja Storträsketin rantahuviloista. 1950-luvun puolivälin paikkeilla alueen etelä- ja länsiosiin rakennettiin ensimmäiset omakotitalot kaupungin vuokratonteille. Suurin osa alueen nykyisestä omakotiasutuksesta on rakentunut 1950-luvun lopun ja 1970-luvun alun välillä, mutta talojen rakentaminen on jatkunut 2000-luvullakin. Paikoin uusi asuinrakennus on tehty vanhan talon paikalle ja vanhat piharakennukset ovat jääneet kertomaan tilan historiasta. Joissain tapauksissa taas vanha asuinrakennus on säilynyt ja piharakennuksia on uusittu. Kerroksellisissa asuinympäristöissä on myös säilynyt agraariyhteiskunnasta muistuttavia piirteitä nykyajan maaseutuympäristössä: harvaan sijoitettujen talojen lomassa on hevosaitauksia ja hevostalleja.

Kuva 8. Närpiöntien varren omakotiasutuksen ympäristössä on säilynyt kiviaitoja ja koivukujia.

Kuva 9. Pormestarintien varren kerroksellista omakotirakentamista selvitysalueen eteläosasta.

3.4 Urheilu- ja virkistyskäytön ympäristöt, energiateollisuus

1980- ja 1990-lukujen taitteessa selvitysalueelle on muodostunut kolme urheilun ja virkistyskäytön ympäristöä: ravirata alueen länsiosaan, moottorirata ja ampumarata selvitysalueen itäosan metsäalueen keskelle. Alueiden rakennuskanta on pienimuotoista, rakentamisaikansa tavanomaista ja käyttötarkoituksen mukaan tehtyä rakentamista. Selvitysalueen eteläosassa nykyisten voimalinjojen paikalla näkyy ensimmäinen sähkönsiirtolinja vuoden 1986 kartassa. 1990-luvun puolivälissä linjojen määrä on moninkertaistunut, ja nykyiseen laajuuteensa voimalinja-alue sähköasemineen on rakentunut 2010-luvulla.

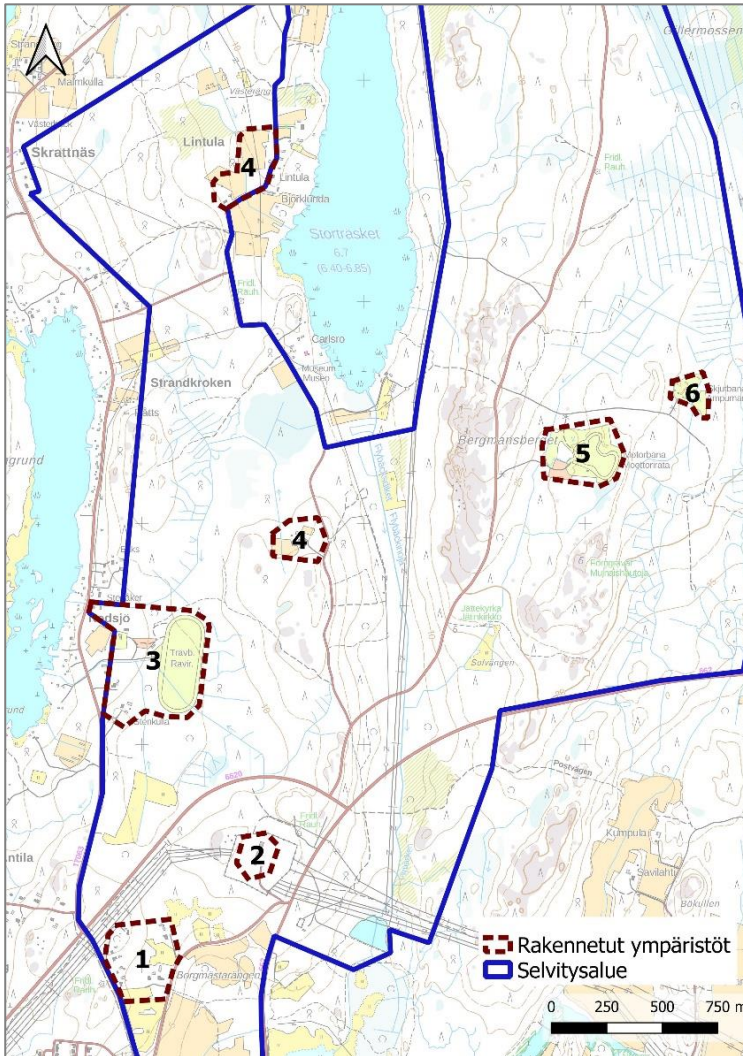
Kuva 10. Ravirata erottuu ympäröivän metsän keskellä avoimena maisemakohtana. Kuvaussuunta radan länsisuoralta pohjoiseen.

Kuva 11. Voimajohtolinjoja sähköaseman lounaispuolella kuvattuna koilliseen.

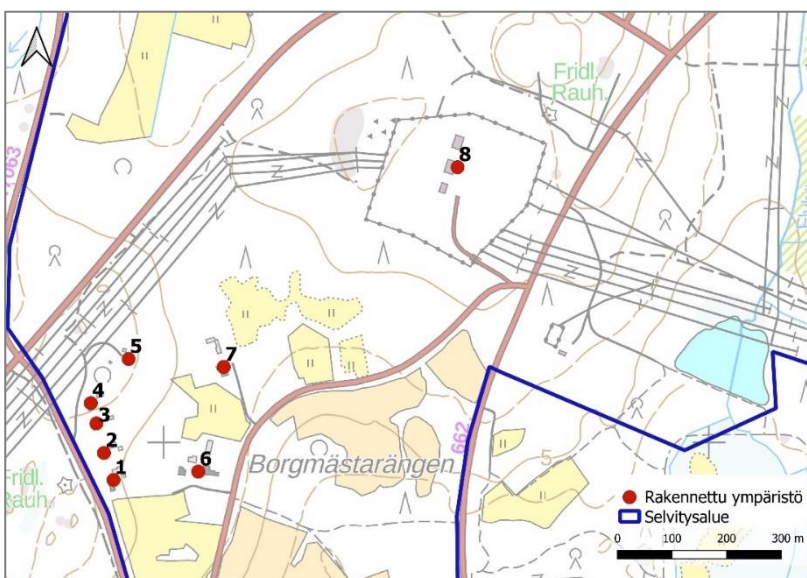
4. Rakennettu ympäristö

4.1 Selvitysalueen rakennetut ympäristöt

Kartta 12. Selvitysalueen rakennettujen ympäristöjen sijoittuminen. Karttakuva KT/ Heilu Oy, taustakartta MML.

- 1) Skrattnäsintien ja Närpiöntien välinen asutus
- 2) Sähköasema
- 3) Skrattnäsintien varren asutus ja ravirata
- 4) Carlsrontien asutus
- 5) Moottorirata
- 6) Ampumarata

Kartta 13. Rakennuskohteiden sijoittuminen selvitysalueen eteläosassa. Karttakuva KT/ Heilu Oy, taustakartta MML.

- 1) Skrattnäsintie 39, asuinrakennus
- 2) Skrattnäsintie 45, asuinrakennus
- 3) Pormestarintie 3, asuinrakennus
- 4) Pormestarintie 7, asuinrakennus
- 5) Pormestarintie 17, asuinrakennus
- 6) Närpiöntie 144, asuinrakennus
- 7) Närpiöntie 154, asuinrakennus
- 8) Fridt. Oyj:n sähköasema

4.1.1 Skrattnäsintien ja Närpiöntien välinen omakotiasutus

Selvitysalueen eteläosassa, Skrattnäsintien ja Närpiöntien välisellä kiilamaisella alueella sijaitsee seitsemästä omakotitalon pihapiiristä koostuva pienimuotoinen asutus. Alue on kaupungin omistamaa maata, Kristiinankaupungin lahjoitusmaata (kiinteistö 287-401-14-0). Vain Pormestarinkatu 17 on lohkottu omaksi kiinteistöksi vuonna 2017. (KTJ.) Alueen ensimmäiset talot rakennettiin Skrattnäsintien varteen kaupungin vuokratonteille 1950-luvun puolivälissä. Lähes kaikki alueen taloista on rakennettu 1970-luvun alkuun mennessä. (MML.) Alueen ilme on ajallisesti kerroksellinen: taloja ja piharakennuksia on vuosikymmenten kuluessa laajennettu ja niihin on tehty muutoksia. (KRIS.)

Kuva 13. Skrattnäsintie 39, (kohde 1) on alueen ensimmäisiä taloja. Asuinrakennusta on laajennettu perhekotikäyttöön 2000-luvun alussa. (KRIS.)

Kuva 12. Skrattnäsintie 45 (kohde 2) on naapurinsa ohella alueen vanhimpia taloja. Puolitoistakerroksinen, harjakattoinen, pystyrimavuorattu asuinrakennus on säilyttänyt rakentamisajasta kertovat piirteensä. Vanhan ulkorakennuksen tilalle rakennettiin uusi sauna- ja talousrakennus 1990-luvun lopussa. (KRIS.)

Kuva 15. Pormestarintie 17 (kohde 5) on rakennettu vuosien 1957 ja 1971 välillä. Asuinrakennuksen lisäsiipi on todennäköisesti rakennettu myöhemmin.

Kuva 14. Pormestarintie 7 (kohde 4) on rakennettu vuosien 1957 ja 1971 välillä. Taustalla näkyvä Pormestarintie 3 (kohde 3) on rakennettu vuosien 1971 ja 1986 välillä.

Kuva 17. Närpiöntie 144 (kohde 6) on rakennettu vuosien 1957 ja 1971 välillä. Asuinrakennusta on laajennettu ainakin 1990-luvun puolivälissä. Pitkänomainen ulkorakennus (kuvassa oikealla) on säilyttänyt alkuperäiset piirteensä todennäköisesti 1950-luvun lopulta.

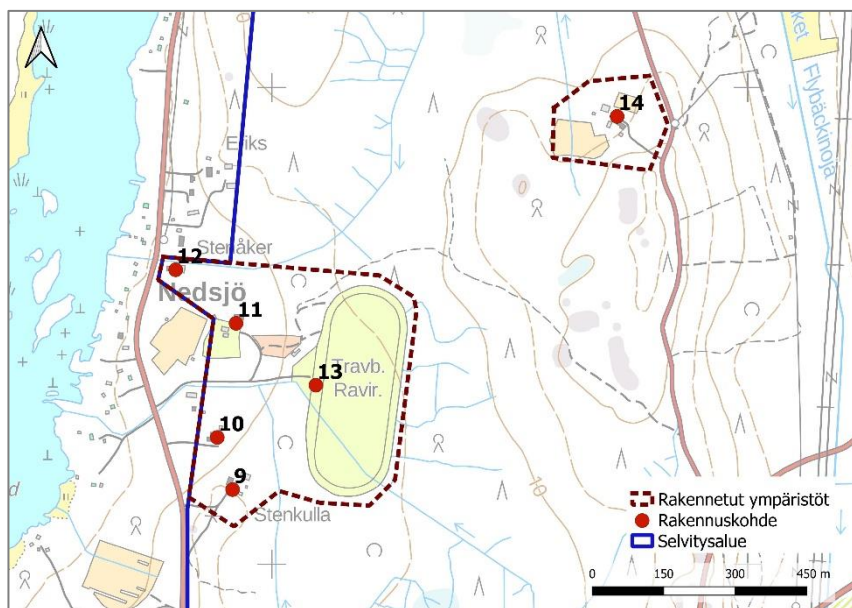
Kuva 16. Närpiöntie 154 (kohde 7) on rakennettu vuosien 1986 ja 1995 välillä. Yksikerroksisen omakotitalon luoteispuolella on 1980-, 1990- ja 2000-luvuilla ollut suuria kasvihuoneita.

4.1.2 Sähköasema

Fingrid Oyj rakennutti sähköaseman valvomorakennuksineen Kristiinankaupungintien ja Karhusaarentien risteykseen 2010-luvulla. (KRIS.)

Kuva 18. Fingrid Oyj:n sähköasema (kohde 8) kuvattuna kaakosta. Vasemmalla näkyvä harjakattoinen valvomorakennus valmistui 2014.

Kartta 14. Rakennuskohteiden sijoittuminen selvitysalueen länsireunalla:

- 9) Stenkulla, Skrattnäsintie 157
- 10) Skrattnäsintie 181
- 11) Skrattnäsintie 191
- 12) Skrattnäsintie 221
- 13) Ravirata
- 14) Carlsrontien asutusta, Carlsrontie 80

4.1.3 Skrattnäsintien varren asutus ja ravirata

Selvitysalueen länsilaidalla, Skrattnäsintien itäpuolella sijaitsee neljä omakotitaloa talousrakennuksineen. Skrattnäsintie 191 sijaitsee kaupungin omistamalla maalla (Kristiinankaupungin lahjoitusmaa, 287-401-14-0), muut asuintontit on erotettu omiksi kiinteistöiksi. Alue on rakentunut ajallisesti kerrokselliseksi. Stenkulla (287-401-4-26) on alueen vanhin tila, rakennettu 1950-luvun puolivälin paikkeilla. (MML.) Vanha asuinrakennus on kuitenkin purettu ja tilalle on rakennettu uusi 2000-luvun alkupuolella. (KRIS.) Skrattnäsintie 221 (287-401-14-126) on rakennettu 1970-luvun alkuun mennessä, ja Skrattnäsintie 181 1990-luvun puoliväliin mennessä. Skrattnäsintie 191 on 2000-luvun puolelta. Asuintalojen itäpuolella sijaitsee 1980- ja 1990-lukujen taitteessa rakennettu ravirata. (MML.)

Kuva 19. Skrattnäsintie 191 (kohde 11) sijaitsee raviradan vieressä. Kuvassa vasemmalla näkyvät, hevostenpitoon tarkoitetut piharakennukset on rakennettu ennen 2010-luvulla valmistunutta omakotitaloa.

Kuva 22. Raviradan länsireunalla on pieni selostamotorni, muutoin rataa ei liity rakennuksia. Kuva on otettu etelän suuntaan.

Kuva 21. Skrattnäsintie 221 (kohde 12) on rakennettu vuosien 1957–1971 välillä, todennäköisesti 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Pihamiljöön ulkorakennuksineen muistuttaa jälleenrakennuskaudesta.

Kuva 20. Stenkullan, Skrattnäsintie 157 (kohde 9) nykyinen päärakennus ja taustalla näkyvä kookas hallirakennus ovat 2000-luvun alkupuolelta. Pihapiirin varasto- ja saunarakennukset muistuttavat tilan rakennusajankohdasta 1950-luvun puolivälistä.

4.1.4 Carlsrontien asutus

Storträsket-järven länsipuolta kulkevan Carlsrontien varrella sijaitsee huviloita ja maanviljelystiloja 1800-luvun loppupuolelta ja 1900-luvun alusta. Tien itäpuolella, Storträsketin rannalla sijaitsevat rakennukset kuuluvat rantayleiskaava-alueelle. Selvitysalueelle tien länsipuolelle sijoittuu rannan asutukseen kuuluvia talousrakennuksia eri vuosikymmeniltä sekä kahden 1900-luvun alun maanviljelystilan pihapiirit. Molemmat tilat sijaitsevat kaupungin vuokratonteilla (Kristiinankaupungin lahjoitusmaa, 287-401-14-0). Pohjoisemman tilan, Carlsrontie 268, päärakennus on säilyttänyt ulkoisesti alkuperäiset piirteensä.

Kuva 24. Carlsrontie 80 (kartalla kohde 14) on 1900-luvun alun pientila. Päärakennus on kokenut muutoksia ainakin 1980-luvulla.

Kuva 23. Carlsrontie 268 on osa Storträsket-järven pohjoispäädyn kulttuurimaisemaa. Kuva on otettu Carlsrontieltä pohjoiseen.

4.1.5 Moottorirata

Selvitysalueen itäosassa metsän ympäröimänä sijaitsee 1980- ja 1990-lukujen taitteessa tehty moottorirata. Rata-alueen eteläreunassa sijaitsee lautaverhoiltu toimitsijarakennus valvomotorneineen.

Kuva 25. Moottoriradan toimitsijarakennus kuvattuna rata-alueen yli pohjoisesta.

4.1.6 Ampumarata

Moottoriradan koillispuolella metsän ympäröimänä sijaitseva ampumarata on perustettu 1986. Kristiinankaupungin metsästysseura vuokraa rataa kaupungilta. Alueella on radat skeet-, hirvi- ja pistooliammunnalle. Alueella on lautarakenteisia ampumakatoksia, skeet-tornit, toimistorakennus ja varasto. (Vilén ja Kohtala 2015, s. 71.)

Kuva 27. Ampumarata-alueella sijaitsee kolme lautarakenteista ampumakatosta.

Kuva 26. Kuvassa vasemmalla lomautavuorattu toimisto ja oikealla pystylaudoituksella vuorattu varasto.

4.2 Kulttuuriympäristön kohdealueet

Inventoinnissa rajattiin kaava-alueen rakennetun ympäristön aluekokonaisuudet, joista I-luokkaan sijoitetut alueet ja kohteet tulee huomioida yleiskaavassa. II-luokan alueet ja kohteet edustavat alueella keskeisiä, säilytettäviä ominaispiirteitä, joiden huomiointi yleiskaavassa on harkinnanvaraista. III-luokan kohteet kuvaavat alueen ominaispiirteitä ja historiaa, mutta eivät edellytä huomioimista yleiskaavassa.

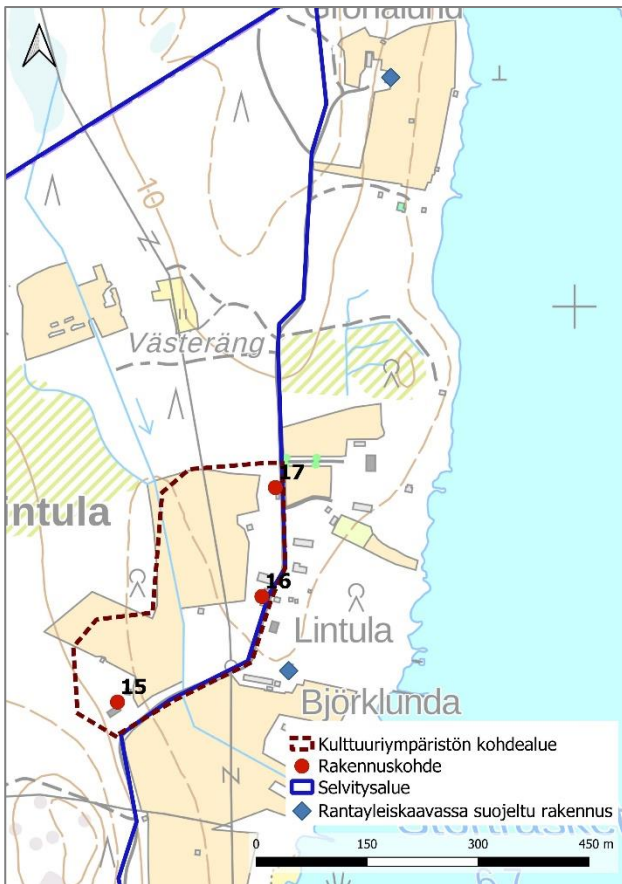
4.2.1 Carlsrontien asutus: Storträsketin länsirannan asutus ja Carlsrontie 268

KOHDE	Storträsketin länsirannan asutus, Carlsrontie 268
Aluekokonaisuus	
	
RAKENNUSTIEDOT	
Aluetyyppi	maaseutuympäristö, viljelymaisema, järvimaisema
Ominaispiirteet, ilmiöt	Avoin viljelymaisema järven rannalla, maalaistien linjaus, 1900-luvun alkupuolen maaseudun rakennuskanta
Säilyneisyys	Osa rakennuskannasta uusiutunut, mutta ympäristön alkuperäinen luonne on yhä nähtävissä: Carlsrontie 268:n päärakennus, peltomaisema, talousrakennukset
Nykykäyttö	Asuinkäytössä
Rakennukset	Päärakennus, ladot, Lintulan vanha talousrakennus
KULTTUURIHISTORIAALISET ARVOT	
Arvoluokka	Carlsrontie 268:n päärakennus I, alue II
Aiempi arvotus	Ei
Historialliset arvot	agraari- ja asumishistoria
Rakennushistorialliset arvot	rakennusperinteinen
Maisemalliset arvot	Osa Storträsketin länsirannan vanhojen tilojen kokonaisuutta, järvinäkymät
Muutoksensietokyky	Alue kestää maiseman luonteen ja arvot huomioivia muutoksia. Päärakennus sietää muutoksia heikosti.
Suosituks	Alkuperäistä viljelymaiseman kerrostumaa edustavat elementit tulisi säilyttää: päärakennus, talousrakennukset, avoin peltomaisema, tielinja

Storträsketin länsirannalle perustettiin maanviljelystiloja 1800-luvun puolivälin paikkeilta lähtien. Alueella on säilynyt avointa viljelymaisemaa, jonka poikki kulkee hiekkapintainen Carlsrontie. Tilojen pihapiirit sijoittuvat tien varrelle ja muodostavat pienimuotoisen kylämiljöön. Tiloilla on säilynyt rakennuskantaa 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta, eri-ikäiset talousrakennukset rajaavat tietä. Peltojen lomassa on säilynyt latorakennuksia. Carlsrontien itäpuoli kuuluu Kristiinankaupungin rantayleiskaavan alueelle. Valtaosa länsirannan asutuksen rakennuksista sijaitsee tien itäpuolella. Länsipuolelle eli selvitysalueelle sijoittuvat Carlsrontie 268:n pihapiiri ja osa itäpuolen tilojen talousrakennuksista. Tien itä- ja länsipuoli kuuluvat samaan kulttuurimaisemaan, jota tulee tarkastella kokonaisuutena.

Carlsrontie 268:n päärakennus on

luultavasti 1900-luvun alusta. Rakennus on perinteinen, puolitoistakerroksinen asuinrakennus, jossa on lohkokiviperustus, harjakatto, punamullattu pystyrimavuoraus valkoisin nurkin ja pulpettikattoinen, keltainen kuisti keskellä julkisivua. Katteena on saumapelti. Rakennus on ollut 2000-luvulla vuorotellen loma-asuntona ja vakituisena asuntona. Taloon on tehty sisätilamuutoksia, mutta julkisivuiltaan rakennus on säilyttänyt alkuperäiset piirteensä. (KRIS.) Rakennus on lähes identtinen pohjoisempaan rannassa sijaitsevan, 1800-luvun puolelta olevan Grönalundin päärakennuksen kanssa. Vain ikkunat ja katon päätykolmioiden vuoraus eroavat toisistaan. (Knif 1998, s. 65–66.) Grönalund on rantayleiskaavassa osoitettu suojeltavaksi.

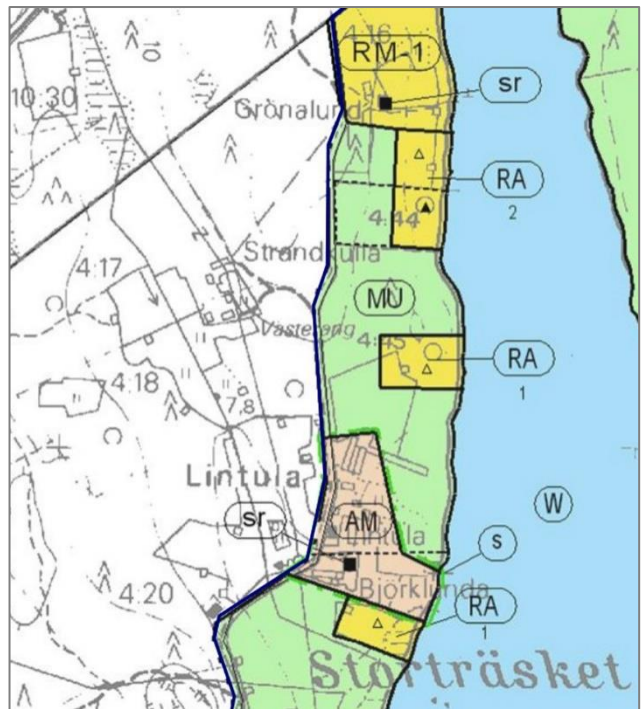

Kartta 15. Carlsröntien asutuksen kohdealue Storträsketin länsirannalla ja rakennuskohteiden sijoittuminen.

15) Carlsröntie 268, asuinrakennus

16) Lintulan vanha talousrakennus

17) latorakennukset

Kartta 16. Ote Kristiinankaupungin rantayleiskaavasta. Grönlundin ja Lintulan vanhat päärakennukset on osoitettu kaavassa sr-merkinnällä, "maankäyttö- ja rakennuslain tai rakennussuojelulain nojalla suojeltu tai suojeltavaksi tarkoitettu kohde". Lisäksi Lintulan ympäristö on osoitettu aluemerkinällä s, "Rakennus- tai kulttuurihistoriallisesti arvokas alueen osa. Alueen rakentamisessa ja maankäytössä on otettava huomioon rakennus- ja kulttuurihistorialliset arvot."

Kuva 28. Carlsröntie 268:n päärakennus kuvattuna Carlsröntieltä.

Kuva 31. Carlsrontie 268:n pihapiiriin kuuluu hirsinen latorakennus.

Kuva 30. Lintulan vanha talousrakennus (kartassa nro 16) rajaa Carlsrontietä. Tien toisella puolella näkyy Lintulan kivikellari. Kuvaussuunta pohjoiseen.

Kuva 29. Pelloilla ja metsänrajassa on säilynyt hirsilatoja. Kuva on otettu Carlsrontieltä koilliseen.

Kuva 33. Carlsrontien reunalla selvitysalueen puolella sijaitsee kaksi hirsistä talousrakennusta (kartan nro 17). Kuvaussuunta etelään.

Kuva 32. Tien itäpuolella sijaitseva Lintulan vanha päärakennus ja pihamiljöö on rantayleiskaavassa osoitettu suojeltavaksi.

4.2.2 Carlsrontien asutus: Carlsrontie 80

KOHDE	Carlsrontie 80
Pihamiljö	
	
RAKENNUSTIEDOT	
Aluetyyppi	maaseutuympäristö, pihapiiri, metsämaisema
Ominaispiirteet, ilmiöt	Maatalousympäristö 1900-luvun alkupuolelta.
Säilyneisyys	Päärakennukseen on tehty muutoksia. Pihan rakennuskanta on osittain muuttunut, miljöö luonne on tunnistettavissa.
Nykykäyttö	Asuinrakennus
Rakennukset	Asuinrakennus, autotallirakennus, piharakennuksia
KULTTUURIHISTORIALLISET ARVOT	
Arvoluokka	III
Aiempi arvotus	Ei
Historialliset arvot	1900-luvun alkupuolen maatalousympäristö
Rakennushistorialliset arvot	rakennusperinteinen, tehty muutoksia
Maisemalliset arvot	Pihapiiri sijaitsee omassa rauhassaan metsän keskellä Carlsrontien varrella.
Muutoksensietokyky	Kestää muutoksia.
Suosituks	Rakennusten säilyttävä korjaaminen

Carlsrontie 80 on entinen maatalousympäristö 1900-luvun alkupuolelta. Talon paikka näkyy 1930-luvun taloudellisessa kartassa peltoaukion laidalla. Kartta- ja ilmakuvatarkastelun perusteella pihaa ympäröineiden talousrakennusten määrä ja paikat ovat vaihdelleet vuosikymmenten kuluessa, mutta päärakennuksen ja pitkänmallisen piharakennuksen muodostama pihapiiri on säilynyt ennallaan. Ympäristön luonne peltoaukion laidalla sijaitsevana, metsän ympäröimänä asuinpaikkana on yhä tunnistettavissa.

Pitkänmallisen päärakennuksen idänpuoleinen, puolitoista-kerroksinen poikkipääty on laajennusosa 1980-luvun lopulta. Autohallirakennus on samalta ajalta.

Kuva 34. Kuva päärakennuksen itäpäädyestä. Taustalla näkyvä hirsisen piharakennuksen eteläpääty on tilan perustamisen ajalta, rakennuksen pohjoispääty on muutettu myöhemmin.

Kuva 35. Päärakennuksen pohjoissivua. Vanha osa (kuvassa lähimpänä) on perustettu luonnonkivien varaan.

5. Johtopäätökset

Kristiinankaupunki perustettiin vuonna 1649 Koppön kylän maille. Uusi kaupunki kasvoi asukasmäärältään nopeasti, ja siltä puuttui 1650-luvun alussa laidunta ja muita tiluksia. Kenraalikuvernööri Brahe lahjoitti kaupungille laiduntamista ja polttopuunsaantia varten Koppön lisäksi Lapväärtin Ala- ja Ylä-Tiukan kylät. Selvitysalueen eteläosa kuului historiallisesti Koppön kylän, loppuosa Tiukan kylän maihin. Kaupungin hallintaan sen perustamisvaiheessa lahjoitettu alue tunnetaan nimellä Kristinestads donationsjord eli Kristiinankaupungin lahjoitusmaa. Erityisesti selvitysalueen eteläosan avoin maatalousmiljö on todennäköisesti alkanut muotoutua jo 1600-luvulla kaupunkilaisten laidunkäytössä.

Kristiinankaupunki kasvoi 1700-luvun aikana voimakkaasti, ja kaupungin väkiluku liki kolminkertaistui. Kaupunki sai oman meritullikamarin ja omat tapulioikeudet vuonna 1789. Tästä alkoi kaupungin historiassa kokonaan uusi aikakausi, suoran ulkomaanpurjehduksen aika. Kaupunki nousi taloudelliseen kukoistukseen, jonka kulta-aika sijoittui 1800-luvulle. Varakkaat kaupunkilaiset – merikapteenit, laivanvarustajat ja kauppiaat – rakensivat näyttäviä huviloita, joista monet sijoittuivat Storträsket-järven rannoille. Storträsketille perustettiin myös pysyvästi asuttuja maanviljelystiloloja. Lisäksi selvitysalueen keskiosissa Carlsrontien ja Vanhan Närpiöntien varsilla sijaitsi kaksi 1900-luvun alkupuolella perustettua tilaa.

Selvitysalueen rakennuskanta pysyi hyvin vähäisenä 1950-luvulle saakka, jolloin kaupungin vuokraamille tonteille alettiin rakentaa omakotitaloja. Alueen etelä- ja länsiosiin rakentui pienimuotoinen, kerroksellinen omakotiasutus 1950-luvun lopun ja pääosin 1970-luvun alun välisenä aikana. 1980- ja 1990-lukujen taitteessa alueelle syntyi urheilu- ja virkistyskäytön ympäristöjä, kun sinne perustettiin ravirata, moottorirata ja ampumarata.

Alueen keskeiset kulttuuriympäristöarvot

Maisemalliset:

- Pormestarinniityn avoimina säilyneet vanhat pelto- ja niittyalueet selvitysalueen eteläosassa
- Storträsketin länsirannan kulttuurimaisema

Historialliset:

- Alueen maaomistuksen kehitys Koppön ja Tiukan kylien alueista Kristiinankaupungin lahjoitusmaaksi
- tiestön kehittyminen 1800-luvulta alkaen

Rakennushistorialliset:

- Carlsrontie 268:n päärakennus: perinteinen, puolitoistakerroksinen asuinrakennus, joka on säilyttänyt alkuperäiset piirteensä.

Kulttuuriympäristöarvoiltaan keskeiset ympäristöt selvitysalueella ovat eteläosan avoimena säilynyt vanha pelto- ja niittyalue (Pormestarinniitty) sekä Storträsketin länsirannan avoin viljelymaisema rakennuksineen. Rakennushistoriallisilta arvoiltaan merkittävin rakennus selvitysalueella on Carlsrontie 268:n päärakennus 1900-luvun alusta. Rakennus edustaa perinteistä rakennustyyppiä ja on säilyttänyt alkuperäiset piirteensä.

Lähteet

Arkistolähteet ja kartat

Pitäjänpitää 1846. Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma). Ia.* Pitäjänpitää. 1232 06+09 Ia.* -/- . Lapväärtti ja 1232 05+08 Ia.* -/-Lapväärtti. Kansallisarkisto. Viitattu 21.2.2023.

Ilmajoen kihlakunnan kartta. Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma). Painetut kihlakunnankartat (kihlakuntarajaiset). MHA, Icb. 3 Ilmajoen kihlakunta, Waasan lääninä (1898–1994): Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Tehty Maanmittauksen ylihallituksessa 1898–1904.

Taloudellinen kartta 1938 Kaskinen – Kristiinankaupunki. Timo Meriluodon vanhat kartat: <https://timomeriluoto.kapsi.fi/KARTAT/Taloudelliset%20kartat/Taloudellinen%20kartta%201:100.000%20Kaskinen-Kristiinankaupunki%201938.jpg>

Peruskarttalehdet 123205, 123206, 123208 ja 123209 vuosilta 1971 ja 1986. Maanmittauslaitos, vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi

Geografinen kartta 1600-luvulta. Maanmittauslaitoksen kartat. MH Alue- ja rajakartat. MH MH 105/- - Geogr. Charta på Pedersöre, G.Karleby, Mutzar, Lille Kyrö, S.Kyrö, Lajhela, Nerpis, Lappo...via Lapfjerd Sochnar med Satzmål Cappelgåld belägne uti Österbotns Södra Prosterij... (-). Tiedosto 4. Kansallisarkisto. Viitattu 19.4.2023

Julkaisut

Bilund, Antti & Sepänmaa, Timo, Mikroliitti Oy (2022). *Kristiinankaupunki. Aurinkovoimapuiston arkeologinen inventointi*. Kristinestad Solpark Ab.

Knif, Lisbeth (1998). *Kulturlandskapsinventering över Kristinestads kustområde*. Österbottens Museum.

Mäkelä, Anneli, Pettersson, Lars & Åkerblom, Bror (1984). *Kristiinankaupungin historia: 1. Kristiinankaupungin kaupunki*.

Vilén, Anna-Kaisa ja Kohtala, Riku (2015). *Ampumarataselvitys Pohjanmaalla, Keski-Pohjanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla*. Vaasan ammattikorkeakoulu.

<https://www.obotnia.fi/assets/Sidor/1/50/Selvitykset/Ampumarataselvitys-opinaytettyo-tarkistettu.pdf>

Sähköiset lähteet

Carlsron huvila. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=4610

Kristiinankaupungin rantayleiskaava, kaavakartta. Kristiinankaupungin karttapalvelu: https://kristiinankaupunki.karttatiimi.fi/?setlanguage=fi&e=21522052&n=6892346&r=64&w=*&l=ykaava%20Cykaavaind&o=100%2C100

Kristiinankaupungin rantayleiskaava, kaavamääräykset. Kristiinankaupungin karttapalvelu: https://www.karttatiimi.fi/kristiinankaupunki/oyk_ryk.pdf

Pohjanmaan liitto A: Pohjanmaan maakuntakaava 2040. Kaavamerkinnot ja suunnittelumääräykset.

<https://www.obotnia.fi/assets/DMS/Landskapsplanen-2040/Pohjanmaakuntakaava-2040/planbeteckningar-och-planeringsbestammelser-kaksikielinen.pdf>

Pohjanmaan liitto B: Pohjanmaan maakuntakaava 2040. Kaavaselostus.

<https://www.obotnia.fi/assets/DMS/Landskapsplanen-2040/Pohjanmaakuntakaava-2040/Kaavaselostus.pdf>